

Marianne Aagaard Skovmand

De skjulte ledere. Om kvindene i den tidlige kristendom. København: Gyldendal, 2022. 222 s.

I *De skjulte ledere* beretter ph.d. og sokneprest Marianne Aagaard Skovmand engasjerende om et vell av spennende kvinneskikkelser i tidlig kristendom. Til tross for at noe av forskningen hun bruker kunne vært oppdatert, er dette viktig forskningsformidling som behøves på et skandinavisk språk.

Aagaard Skovmand skriver at hun har gitt boka tittelen *De skjulte ledere* fordi nyere forskning tillegger kvinner i tidlig kristendom langt større betydning enn forskningen inntil nå har gjort. I boka forteller hun om et mangfold av både kjente og ukjente kvinner med og uten liturgiske roller og forkynneransvar, både i evangeliene, i Apostlenes gjerninger og brevlitteraturen. Hun går også utover vår kanon, til de såkalte apokryfe skriftene, som Mariaevangeliet, Thomasevangeliet, Bartolomeusevangeliet, Jakobs protoevangelium, Paulus og Teklas gjerninger og Teklas liv. I tillegg inneholder boka tolkninger fra kirkefedre og glimt fra kunst og inskripsjoner fra antikken og fram til vår tid.

Boka starter i Det nye testamentet, hvor forfatteren forteller om kvinner med viktige roller i begynnelsen og slutten av Jesu liv. Det beriker skildringene at hun fyller ut og utfordrer de kanoniske tekstene med ekstra-bibelske kilder og viser til noen tolkninger fra kirkekunst. Behandlingen av kunsten er ikke så grundig som de såkalte apokryfe evangeliene, men gir likevel boka stor bredde. Forfatteren gir oss innsikt i hvordan nyere forskning viser at det var kvinner blant de som omtales som disipler, at Peters svigermor kan sees på som diakon og leder for en husmenighet og at Salome, som kan nevnes i Markusevangeliet i vår kanon, har en stor rolle som Jesu dialogpartner i apokryfe tekster. Aagaard Skovmand gir oss også spennende gløtt inn i resepsjonshistorien, blant annet av hvordan Maria Magdalene i Vestkirka på 400-tallet smeltet sammen med den syndige kvinnen som salver Jesus i Luk 7 og dermed ble selve *Synderinnen* i Vesten. Dette skjedde imidlertid ikke i Østkirka eller i store deler av tidlig kristendom.

Bruken av utenombibelsk materiale beriker også bokas beskrivelser av Maria, Jesu mor. Her er det særlig spennende å få innblikk i Bartolomeusevangeliets framstilling av den autoritative Maria, som skiller seg fra senere kirkelige framstillinger av Maria som ydmyk og passiv. I Bartolomeusevangeliet er Maria, ifølge forfatteren, leder, liturg, prest og biskop. Det beriker også boka at den skildrer fortolkninger fra nyere latinamerikansk frigjøringssteologi og Maria-framstillinger i kirkekunst.

Det var interessant å lese om kjente og ukjente kvinneskikkelser fra brevlitteraturen, Apostlenes gjerninger og apokryfe apostelgjerninger: Om Junia og hennes ufrivillige kjønnsskifte, om den anerkjente og ærede diakonen og læreren Føbe, om Priska/Priskilla, om den frigitte slaven Lydia, som ledet egen husstand, trolig hadde et yrke og var vertinne og økonomisk velgjører

for Paulus, om de mulige menighetsledere Euodia og Syntyke, om disiplen Tabita/Dorcas med både jødisk og romersk identitet og om Phillips profet-jomfrudøtre. Aagaard Skovmand skriver også medrivende om Tekla og den utbredte kulten rundt henne - som nådde helt til Danmark, om Mariamne fra Phillips gjerninger, om den frie, velutdannede elitekvinnen Vibia Perpetua og slavekvinnen Felicitas og om den rike Lucinda, som trolig var Romas første knokkelsamler og som sammen med biskop Cornelius, ifølge tradisjonen, begravet knoklene til både Peter og Paulus. Skildringene gir meg lyst til å dra til Romas katakomber og utforske kirkekunst og lese meg opp på apokryfe kilder.

Som lignelsesforsker gleder det meg at Aagaard Skovmand inkluderer kvinnelige lignelseskarakterer i ”kvindene i den tidlige kristendom.” Også her har hun inkludert både nytestamentlige og ekstrakanoniske kilder som Thomasevangeliet. Hun tar også med bilder fra dyreriket, som fortellingen der Jesus sammenligner seg selv med en høne (Matt 23,37—39; Luk 11,34).

Samtidig, når hun leter så bredt etter kvinner i lignelsene, skulle jeg ønske hun viste en større forståelse av måtene samtidens sosiale kompleksiteter påvirket *hvordan* disse karakterene er kvinner. Boka nevner for eksempel ingen kvinnelige slaver fra lignelsene. Siden forfatteren er opptatt av kvinneundertrykkelse og at datidens kvinner både kunne speile hverdagslivet sitt og finne kvinnelige gudsbilder i lignelseskarakterene, ville det beriket kapitlet med større bredde i kvinnekarakterer. Nyere kjønnsforskning som vektlegger *forskjell* innad i kjønn kunne bidratt til slik bredde. I antikken, som i dag, er ikke den største forskjellen *mellom* kjønnene, men hvordan sosiale faktorer gjensidig påvirker hverandre i hva det vil si å være for eksempel kvinne. Dette gjelder også resten av boka, med unntak av beskrivning av forskningen til professor Anna Rebecca Solevåg. Solevåg benytter *interseksjonalitet* i sine analyser for å undersøke hvordan blant annet klasse, etnisitet, sosial status som slave eller fri, helse, seksualitet og kjønn samspiller i hvordan den frie, velutdannede, elitekvinnen Vibia Perpetua og slavekvinnen Felicitas framstilles. Resten av boka hadde blitt beriket av lignende analyser.

I tillegg kommer Aagaard Skovmand farlig nær å erklære Jesus og Paulus for tidligkristne feministiske fakler, mot deres mørkere jødisk- og gresk-romersk samtid og senere kirkelig forfall. Her etterlyser jeg større nyanser, både hos Jesus og Paulus, i deres samtid og i ettertiden.

Til tross for disse svakhetene er dette en godt formidlet bok, med et stort mangfold av spennende materiale og ulike modi av fortolkning. Bokas viktigste bidrag er at den løfter fram mange ofte glemte kvinnestemmer og kvinnehistorier. Det er også en berikelse at boka benytter seg av kunst og inskripsjoner i tillegg til et så stort mangfold av skriftlige kilder. Aagaard Skovmand skriver godt og inspirerende! Hun forklarer komplekst stoff på en lettfattelig og medrivende måte og formidler dermed viktig forskning til en bredere leserkrets. Det er også et stort pluss at boka er på dansk. Siden

det meste av nyere forskning er på engelsk, gir denne boka skandinaviske lesere som ikke er fortrolige med engelsk viktig forskningsformidling. Dette er en bok som trengs på det skandinaviske markedet.

Ellen Aasland Reinertsen